

pracovnice Ann Hoffová pozoruje, že zaměstnavatelé dnes hledají ideální „hollywoodský typ“. Jedna společnost odmítla kandidáta, protože měl „moc hranaté zuby“, a další byli vyřazeni proto, že jim odstávaly uši nebo během pohovoru moc pili a kouřili. Zaměstnavatelé rovněž často otevřeně specifikují rasové nebo náboženské požadavky.⁴⁵

Účinkující se mohou dokonce pokusit budít zdání, že jejich současná vyrovnanost a výkonnost je rysem, kterým se mohli chlubit vždy a nikdy nemuseli těžce tápat, než se zaučili. V tom všem může účinkujícímu pomáhat tichá podpora organizace, v níž svou roli zastává. Mnoho škol a institucí například vyhláší přísné požadavky na kvalifikaci uchazečů a přísné přijímací zkoušky, ale ve skutečnosti může odmítnout jenom minimální počet žadatelů o místo. Psychiatrická léčebna vyžaduje od potenciálních uchazečů o místo třeba výsledky Rorschachovy zkoušky a dlouhý přijímací pohovor, ale nakonec najme všechny, kdo se přihlásí.⁴⁶

Je dosti zajímavé, že když důležitost neoficiálních požadavků na kvalifikaci přeroste ve skandál nebo žhavou politickou otázku, je se vši okázalostí přijato několik jednotlivců, kteří neformální požadavky velmi očividně nesplňují, a na důkaz platnosti fair play je jim přidělena vysoce viditelná role. Je tím vytvořeno zdání legitimacy.⁴⁷

Již jsem se zmínil, že účinkující má tendenci skrývat nebo zlehčovat ty činnosti, skutečnosti a motivy, které jsou neslučitelné s idealizovanou verzí jeho samotného a výsledků jeho činnosti. Účinkující navíc často své obecnstvo utvrzuje v přesvědčení, že on sám *k němu* má daleko dokonalejší vztah, než je skutečně pravdou. K tomu uveďme dva obecné příklady.

Za prvé, jednotlivci často podporují dojem, že úloha, kterou právě sehrávají, je jejich jedinou úlohou, nebo alespoň jejich nejdůležitější úlohou. Jak již jsme naznačili, obecnstvo na druhé straně také často předpokládá, že to, co je jim jednotlivcem předkládáno, je vyčerpávajícím zobrazením jeho charakteru. Jak praví známý citát z Williama Jamese:

„...Můžeme prakticky říci, že má tolik různých společenských vlastních já, kolik existuje rozdílných skupin osob, na jejichž mínění mu záleží. Obvykle každé z těchto různých skupin odhaluje

odlišnou stránku vlastní osobnosti. Mnohý mladík, který je před svým rodiči a učiteli ostýchavý, mezi svými ‚tvrdými‘ mladými přáteli kleje a holedbá se jako pirát. Svým dětem neukazujeme stejnou tvář jako svým společníkům v klubu, jsme jiní pro své zákazníky a jiní pro své zaměstnance, jinak se stavíme ke svým nadřízeným a zaměstnavatelům a jinak k blízkým přátelům.“⁴⁸

Příčinou i důsledkem věnosti té roli, kterou jednotlivec právě hraje, je „segregace obecnstva“. Při ní jednotlivec zajistí, že ti, před nimiž hraje jednu ze svých úloh, nejsou totožní s těmi, před nimiž v jiném prostředí hraje další roli. Segregaci obecnstva jako prostředku na ochranu vytvářeného dojmu se budeme podrobněji věnovat níže. Zde bych pouze rád poznamenal, že i kdyby se účinkující pokusil segregaci obecnstva zrušit a s ní zrušit i iluzi, kterou tím vyvolával, obecnstvo mu v tom samo často zabráni. Obecnstvo totiž spatřuje velkou úsporu času a energie v možnosti přistupovat k účinkujícímu na základě prvního pracovního dojmu, jako kdyby byl výhradně a pouze tím, co naznačuje jeho uniforma.⁴⁹ Městský život by se pro některé lidi stal nesnesitelně dusivý, kdyby každý kontakt mezi dvěma jednotlivci představoval sdílení osobních problémů, obav a tajností. Proto, chce-li muž v klidu povečeřet, nechá se raději obsloužit servírkou než manželkou.

Za druhé, účinkující mají tendenci podporovat zdání, že jejich probíhající představení a vztah k jejich současnému obecnstvu je svým způsobem mimořádný a jedinečný. Rutinní charakter představení je zastírán (účinkující sám si ve většině případů vůbec neuvědomuje, nakolik je jeho výkon skutečně rutinou) a jsou zdůrazňovány spontánní aspekty situace. Zcela zjevným příkladem je účinkující – lékař. Jak zaznamenal jeden autor:

„...musí simulovat dobrou paměť. Pacient, vědom si mimořádné důležitosti procesů, které probíhají v jeho těle, si pamatuje všechno a ve svém nadšení, že to může svému lékaři vypovědět, má najednou ‚okno‘. Pacient nemůže uvěřit, že ani lékař si nepamatuje, co mu chtěl říci, a jeho pýcha je těžce zraněna, když pochopí, že doktor z hlavy neví, jaký druh tablet mu předepsal při poslední návštěvě, kolik jich má pacient brát a v jakých časových intervalech.“⁵⁰

Podobně, jak vyplývá z nedávné studie o lékařích v Chicagu,

praktický lékař představí svému pacientovi lékaře-specialistu, kterého vychválí jako nejlepšího odborníka, ve skutečnosti mohl být specialista vybrán na základě kolegiálních vztahů s praktickým lékařem, na základě dohody o dělbě honoráře či na základě jiné, přesně definované dohody *něco za něco* existující mezi těmito dvěma zdravotníky.⁵¹ V komerční sféře se tento charakteristický rys představení využívá a bývá ironicky označován za "individuální přístup"; v jiných oblastech života se smějeme tomu, jak si jeden druhého omotá kolem prstu nebo jak lidé předstírají srdečnost. (Často však zapomínáme, že coby účinkující v roli zákazníka tento individuální přístup taktně podporujeme, když se snažíme vzbudit dojem, že jsme nesháněli nikoho jiného, kdo by nám příslušnou službu mohl poskytnout lépe, a že by nás ani nenapadlo ohlížet se po jiném odborníkovi.) Možná je to pocit vlastní viny, který zaměřuje naši pozornost na tyto oblasti hrubého „pseudo-Gemeinschaftu“, protože v žádné oblasti života snad není představení, které by nespolehalo na to, že individuální přístup zveličí jedinečnost setkání účinkujícího a obecenstva. Je pro nás mírným zklamáním, když slyšíme například blízkého přítele, jehož spontánní gesta vřelosti jsme pokládali za vyhrazená pouze nám, jak důvěrně hovoří s jiným svým přítelem (zejména pokud tohoto člověka neznáme). Výslovně o tomto tématu pojednává americká příručka dobrého chování z 19. století:

„Jestliže složíte poklonu jednomu člověku, nebo vůči němu užijete výrazů mimořádné zdvořilosti, pak byste neměli stejné chování prokazovat v jeho přítomnosti nikomu jinému. Například navštíví-li vás gentleman doma a vy ho vřele a se zaujetím přivítáte slovy: ‚to jsem rád, že vás vidím‘, bude takovou pozorností potěšen a pravděpodobně vám poděkuje; pokud vás ale to samé uslyší říkat dvaceti jiným lidem, nejenže prohlédne, že vaše zdvořilost nic neznamená, ale dokonce bude rozmrzelý, že byl tak oklamán.“⁵²

Udržování kontroly nad výrazovými prostředky

Již bylo řečeno, že účinkující se může spolehnout na to, že jeho obecenstvo přijme i drobné narážky jako znaky něčeho důležitého pro celé představení. Tato výhodná skutečnost má ale i nevýhodné důsledky. Obecenstvo může vzhledem k této tendenci špatně pochopit, co měl daná narážka sdělit, nebo může dokonce přičítat trapný význam gestům nebo událostem, které byly náhodné, nechtěné či neplánované a účinkující jimi nehodlal předat vůbec žádný význam.

Jako reakci na tyto nepředvídané události v komunikaci se účinkující běžně pokoušejí uplatňovat jakousi synekdochickou odpovědnost, jinými slovy se snaží zajistit, aby se co největší počet těchto malých součástí představení, jakkoli jako nástroj bezvýznamných, vyskytoval v takových souvislostech a podobě, že buď nevzbudí žádný dojem, nebo naopak vzbudí dojem, který soustavně odpovídá celkovému výkladu situace, jež účinkující obecenstvu nabízí. Víme-li, že obecenstvo v skrytu duše přistupuje vůči předváděné realitě skepticky, jsme ochotni uznat jeho tendenci skočit po každé drobné chybičce jako po důkazu toho, že je celý systém falešný; ale jako pozorovatelé života společnosti jsme už méně ochotni uznat, že i příznivě nakloněné obecenstvo může být chvilkově rozrušeno, šokováno a oslabeno ve své víře, když v dojmu, který je v něm vyvoláván, objeví malicherný rozpor. Některé z těchto zanedbatelných nehod a „nezáměrných gest“ působí shodou okolností jako úmyslně použité pro to, aby podryly dojem předkládaný účinkujícím. Obecenstvo je pak nutně vytrženo ze své účasti na interakci, přestože si možná při hlubší analýze uvědomí, že tato rozporná událost je skutečně bezvýznamná a měla by být zcela pominuta. Klíčovým bodem zde není to, že chvilkový výklad situace vzbuzený nezáměrným gestem zasluhuje výtku sám o sobě, ale spíš to, že je *odlišný* od oficiálně předkládaného výkladu. Tento rozdíl vráží klín mezi oficiální projekci a skuteč-

nost, což navozuje trapnou situaci, protože součástí oficiální projekce je tvrzení, že je za daných podmínek jediná možná. Možná bychom tedy neměli výkony analyzovat pouze na základě mechanických měřítek, podle nichž velký zisk může kompenzovat malou ztrátu či velká váha váhu menší. Umělecké pojetí by zde bylo asi přesnější, protože nás připravuje na skutečnost, že i jediná falešná nota může narušit tón celého představení.

V naší společnosti se některá nezáměrná gesta vyskytují v tak široké škále představení a přenášejí dojmy obecně neslučitelné s těmi, jež se snaží vyvolat účinkující, že tyto nevhodné události získaly kolektivní symbolický status. Můžeme zde zmínit zhruba tři skupiny těchto událostí. Za první, účinkující může náhodně vzbudit dojem neschopnosti, nevhodnosti či nezdořilosti momentální ztrátou kontroly nad vlastními svaly. Může zakopnout, zavrátovat, upadnout; může si říhnout, zívnout, přefeknout se, poškrábat, trpět nadýmáním; může neúmyslně vrazit do jiného účastníka interakce. Za druhé, účinkující může jednat takovým způsobem, že vzbudí dojem, že interakci přičítá příliš velký nebo naopak příliš malý význam. Může se zakoktat, zapomenout, co chtěl říci, jevit nervozitu, tvářit se provinile či rozpačitě; může nevhodně podlehnout návalu smíchu, vzteku či jiného druhu afektu, který ho jako účastníka interakce momentálně diskvalifikuje; může projevovat příliš velkou nebo příliš malou míru účasti a zájmu. Za třetí, účinkující může dopustit, že jeho výkon utrpí nedostatkem režie. Je možné, že scéna interakce nebyla předem upravena, byla připravena pro jiný výkon nebo byla uvedena v nepořádek během představení; nepředvídatelné okolnosti mohou způsobit špatné načasování příchodu nebo odchodu účinkujícího nebo mohou způsobit, že během interakce nastanou trapná hlučná místa.⁵³

Představení se samozřejmě liší stupněm pečlivosti nutné k zachování soudržnosti jejich jednotlivých součástí. V případě některých nám cizích kultur jsme ochotni přiznat velkou míru koherence výrazových prostředků. Například Granet napsal o synovských představeních v Číně následující:

„Jejich pečlivá toaleta je sama o sobě poklonou. Dobré držení těla se vykládá jako ukázka respektu. V přítomnosti rodičů je vy-

žadována vážnost: syn si proto musí dát pozor, aby neřhl, nekýchl, nezakašlal, nezíval, nevysmrkal se nebo si neuplivil. Jakékoli vykašlávání hlenů by riskovalo pošpinění rodičovské svátosti. Bylo by zločinem, kdyby vyčuhoval kus podšívky oděvu. Na důkaz toho, že syn k otci přistupuje jako k náčelníkovi, musí v jeho přítomnosti vždy stát s očima upřenýma před sebe, s tělem napřímeným a nikdy si nedovolit opírat se, sklánět se nebo stát na jedné noze. A takto každé ráno a večer ztišeným a poníženým hlasem naznačujícím ochotu otce následovat přichází syn otci složit hold. Potom čeká na rozkazy.“⁵⁴

Sledujeme, že i ve výjevech z naší kultury, kdy se významných akcí zúčastňují vysoce postavené osoby, bude vyžadována důslednost. Sir Frederick Ponsonby, bývalý podkoní na britském královském dvoře, napsal:

„Když jsem byl přítomen dvornímu shromáždění, vždy mě zarážel výběr hudby, již hrála dvorní kapela, a umínil jsem si, že učiním vše, co bude v mých silách, abych to napravil. Většina královské domácnosti nebyla příliš hudebně vzdělaná a dávala přednost populárním popěvkům... Tvrdil jsem, že tyto popěvky znavují slavnost vši důstojnosti. V životě dámy bylo její představení královskému dvoru často jednou z největších událostí, když ale předstupovala před krále a královnu za doprovodu písně ‚Měl červený nos jako kos‘, zkazilo to celý dojem. Trval jsem na tom, že je třeba hrát menuety, starou hudbu a úryvky z oper s nádechem ‚tajemna‘.“⁵⁵

Rovněž jsem nadnesl otázku hudby, kterou hrála kapela čestné gardy při uvádění do úřadů a udílení poct a obrátil jsem se v této věci písemně na vrchního kapelníka, kapitána Rogana. Nelíbilo se mi, když jsem viděl, jak jsou význační muži pasováni na rytíře, zatímco pod okny hraje kapela komické písně; rovněž že ministr vnitra předčítal velmi působivě popis nějakého mimořádně hrdinského činu, za nějž měl být muži, jenž ho vykonal, udělen Albertův řád, a kapela venku hrála two-step, což celou slavnost zbavilo posledního kousku důstojnosti. Navrhl jsem, aby se hrála operní hudba dramatické povahy, a kapitán Rogan se mnou plně souhlasil...“⁵⁶

Podobně na pohřbu příslušníka americké střední třídy je řidiči

pohřebního vozu, korektně oblečenému do černého a taktně stojícímu na okraji hřbitova, dovoleno během pohřbu si zapálit, ale pravděpodobně by pozůstalé šokoval a rozhněval, kdyby nedopalek elegantním obloukem cvrnkl do nedalekého keře, místo aby ho nenápadně zašlápl.⁵⁷

Kromě toho, že uznáváme důslednost, jež je vyžadována při povsátných příležitostech, ochotně uznáváme i to, že při světských konfliktech, zejména na vysoké úrovni, všichni protagonisté dávají velký pozor, aby vlastním chováním své opozici neodhalili slabé místo, na něž by bylo možné zaměřit kritiku. Proto Dale, pojednávající o neočekávaných okolnostech v práci vyšších státních úředníků, poznamenal:

„A ještě bedlivěji [než výkazy] jsou zkoumány první návrhy znění oficiálních dopisů: je to proto, že nepřesný výkaz nebo nešťastně formulovaná věta v dopise, jejichž obsah je jinak naprosto neškodný a předmět nevýznamný, může přivést celé ministerstvo do nesnázi, zmocní-li se ho jediná z mnoha osob, pro něž je i ta nejtriviálnější chybička vládního ministerstva šfavnatým soustem, jež je možné předložit veřejnosti. Tři čtyři roky této tvrdé disciplíny během stále ještě formativních let mezi dvacátým čtvrtým a dvacátým osmým rokem života natrvalo zaplaví mysl i charakter vášní pro přesná fakta a přesné dedukce a nesmiřitelnou nedůvěrou ve vágní povšechná tvrzení.“⁵⁸

I přes ochotu uznat požadavky, kladené při těchto několika družích situacích na výrazové prostředky, máme tendenci pokládat tyto situace za speciální případy; zavíráme oči před skutečností, že každodenní světská představení v naší angloamerické společnosti musí často absolvovat přísnou zkoušku vhodnosti, způsobilosti, náležitosti a slušnosti. Děláme to asi částečně kvůli skutečnosti, že jako účinkující si sami často více uvědomujeme měřítko, která jsme v případě vlastní činnosti mohli uplatnit a neuplatnili, než ta měřítko, která uplatňujeme bezmyšlenkovitě. Na každý pád jako studenti musíme být připraveni zkoumat nesoulad, vzniklý chybným pravopisem slova nebo okrajem kombiné vyčuhujícím spod sukne; a musíme být připraveni rozeznat, proč krátkozraký instalatér, aby chránil dojem mužné síly, jež je *de rigueur* v jeho profesi, pokládá za nutné schovat brýle do kapsy, když příchod paní

domu mění jeho práci v představení, nebo proč poradce pro styk s veřejností doporučí opraváři televizorů, aby šrouby, které vyzul z přijímače a už je nechce znovu použít, odnesl s sebou, aby jakožto vyjmuté a nevrácené součástky nebudily nepatřičný dojem. Jinými slovy musíme být připraveni rozeznat, že zdání reality podporované představením je citlivá a křehká věc, již může roztrfštit i sebemenší nedopatření.

Výrazová koherence vyžadovaná při představeních poukazuje na zásadní rozpor mezi naším až příliš lidským já a naším zespolčenštěným já. Jako lidské bytosti jsme podle všeho stvořeni s proměnlivými popudy, s náladami a množstvím energie, které se každou chvíli mění. Jako postavy prezentující se obecnstvu však nesmíme podléhat žádným náladám. Jak poznamenal Durkheim, naši vyšší společenské činnosti nedovolujeme, aby „následovala cestu našich tělesných stavů, jak činí naše počítky a naše celkové vnímání vlastního těla“.⁵⁹ Očekává se od nás určitá byrokratizace ducha, aby na nás bylo spolehnutí, že ve kterémkoli okamžiku podáme dokonale homogenní výkon. Jak uvádí Santayana, socializační proces nejenže člověka proměňuje, ale také ho ustaluje:

„Ale ať již je tvář, kterou si nasadíme, veselá nebo smutná, jejím přijetím a zdůrazněním definujeme svou nejhlubší náladu. Proto dokud pokračujeme pod rouškou tohoto kouzla sebepoznání, už pouze nežijeme, ale jsme herci; tvoříme a hrajeme zvolený charakter, nasadíme si tragickou masku obezřetnosti, hájíme a idealizujeme své vášně, výmluvně sami sebe povzbuzujeme, abychom byli tím, čím jsme, ať už jsme loajální, nebo pohrdaví, bezstarostní, nebo upjatí; odříkáváme monolog (před imaginárním obecnstvem) a elegantně se halíme do pláštiku role, s níž jsme neoddělitelně spjati. Takto oděni se domáháme potlesku a chystáme se skonat za všeobecného hrobového ticha. Deklarujeme, že se budeme řídit ryzími idejemi, které jsme vyřkli, stejně jako se snažíme věřit v náboženství, k němuž se hlásíme. Čím větší potíže nám leží v cestě, tím větší je náš zápal. Za svými zveřejněnými zásadami a jazykem plným přísah musíme neúnavně skrývat veškerou proměnlivost svých nálad a chování, a to bez pokrytectví, protože náš vědomý charakter je naším pravdivějším já než přívál našich nechtěných snů. Portrét, který takto malujeme

i trvalou ztrátu pověsti. Často máme pocit, že se upřímný účinkující dokáže vyhnout právě těmto strašlivým možnostem, vznikajícím při dopadení *in flagrante delicto* při do očí bijícím případě zkrusování skutečnosti. Takový názor „selského rozumu“ má však z hlediska analýzy jen omezenou užitnou hodnotu.

Někdy se ptáme, zda je dojem, jež se účinkující snaží vzbudit, pravdivý, nebo falešný, ale ve skutečnosti se chceme zeptat, zda je účinkující oprávněn podávat příslušný výkon; samotný výkon nás v tuto chvíli ani tolik nezajímá. Když odhalíme, že někdo, s kým jednáme, je šejdř a skrz naskrz podvodník, zjišťujeme, že neměl právo hrát roli, již odehrál, že nebyl autorizovaným držitelem příslušného úřadu. Předpokládáme, že podvodníkově představení bude mít kromě toho, že ho nesprávně vylíčilo, i jiné vady, často však podvod odhalíme dříve, než jsme schopni odhalit jakýkoli jiný rozpor mezi falešným výkonem a výkonem legitimním, který se snaží napodobit. Je paradoxní, že čím více se podvodníkově představení blíží skutečnému výkonu, tím více jsme ohroženi, protože kompetentní výkon někoho, kdo se ukáže být falešným hráčem, může v našem vědomí oslabit mravní spojitost mezi legitimním oprávněním naplňovat určitou roli a schopností tuto roli naplnit. (Šikovní mimové, kteří celou dobu otevřeně přiznávají, že jejich úmysly nejsou vážné, nám poskytují jeden způsob, jak se těmito obavami „prokousat“.)

Společenská definice vydávání se za někoho jiného však sama není příliš důsledná. Například zatímco se pokládá za neomluvitelný zločin komunikace vydávat se za člověka v téměř posvátném postavení, jako je třeba lékař nebo kněz, často nás téměř ani nezajímá, když se někdo vydává za člověka opovrhovaného, nedůležitého či nízkého postavení, jako je tulák nebo nekvalifikovaný dělník. Když se prokáže, že jsme jednali s účinkujícím, jehož skutečné postavení je vyšší, než nám naznačoval, existuje zde dobrý křesťanský precedens, na jehož základě reagujeme spíše udiveně a rozmrzele než nepřátelsky. Mytologie a populární časopisy jsou vůbec plné romantických příběhů, v nichž jak zlosyn, tak hrdina o sobě tvrdí nepravdivé věci, které se v poslední kapitole zpochybní a prozradí se, že zlosyn nemá vysoké a hrdina naopak nemá nízké postavení.

Navíc, zatímco třeba tvrdě odsuzujeme účinkující, jako jsou třeba sňatkoví a jiní podvodníci, kteří vědomě zkrusují každíčkou skutečnost svého života, přistupujeme s daleko větším porozuměním k těm, kdo mají jedinou zásadní chybu a snaží se zastřít skutečnost, že byli například v minulosti soudně trestáni, ztratili panenství, trpí epilepsií či jsou smíšené rasy, místo aby svůj nedostatek přiznali a čestně se pokusili s ním žít. Činíme rozdíl mezi snahou vydávat se za jednu konkrétní osobu, což obvykle pokládáme za neomluvitelné, a snahou vydávat se za člověka spadajícího do určité kategorie, což nám vadí podstatně méně. Rovněž často smýšlíme odlišně o těch, kdo se přetvařují, aby podpořili – jak se domnívají oprávněně – nároky kolektivu, či těch, kdo tak činí shodou okolností či pro legraci, a odlišně o těch, kdo druhé klamou pro vlastní psychologický nebo materiální zisk.

A konečně, vzhledem k tomu, že existují případy, při nichž není pojetí „společenského postavení“ jasně vymezeno, existují i případy, kde není jasně vymezen ani koncept vydávání se za někoho jiného. Například příslušnost k mnoha společenským postavením zjevně nepodléhá oficiálnímu schválení. Tvzení o tom, že je někdo absolventem studia práv, se dá zjevně potvrdit nebo vyvrátit, zatímco tvzení o tom, že je někdo něčím přítelem, že v něco skutečně věří nebo že má rád hudbu, je možné potvrdit nebo zpochybnit jen v daleko menší míře. Kde nejsou objektivní měřítka kompetence a kde nejsou opravdoví příslušníci té které profese kolektivně organizováni s cílem ochránit svůj mandát, tam se může jednotlivec vydávat za odborníka a trestem po odhalení mu není nic víc než posměch.

Všechny tyto zdroje zmatků názorně dokládá proměnlivý postoj, jaký zaujímáme vůči statusu věku a pohlaví. Je trestuhodné, když se patnáctiletý chlapec vydává za osmnáctiletého, aby mohl řídit auto nebo pít alkohol, přitom však existuje mnoho společenských kontextů, v nichž by bylo nevhodné, aby se žena nevydávala za mladší a sexuálně přitažlivější, než je ve skutečnosti. Když řekneme, že konkrétní žena není ve skutečnosti tak pěkná, jak se zdá, a že tatáž žena není ve skutečnosti lékařka, i když se zdálo, že je, užíváme slov „ve skutečnosti“ v různém pojetí. Navíc, úpravy osobní fasády jednotlivce, které se mohou zdát jeden rok podvod-

né či zavádějící, mohou být za několik let pokládány pouze za kosmetickou záležitost a podobný rozpor kdykoli snadno najdeme mezi různými podskupinami naší společnosti. Velmi nedávno například začalo být přijatelné barvení vlasů s cílem zakrýt šediny, i když stále existují části populace, které tuto možnost nepřijaly.⁶² Pokládá se za nezávadné, když přistěhovalci oblečením a etiketou napodobují rodilé Američany, ale nadále je zpochybňováno, když si amerikanizují jméno⁶³ nebo nos.⁶⁴

Vyzkoušejme další přístup k pochopení zkreslování skutečnosti. „Vyloženou“, „nehoráznou“ či nepokrytou lež je možné definovat jako lež, u níž existují nezvratné důkazy o tom, že její autor věděl, že lže, a lhal vědomě. Příkladem je něčí tvrzení, že byl na určitém místě v určitou dobu, což se přitom nestalo. (Některé druhy vydávání se za někoho jiného vyžadují tyto lži, mnohé takové lži naopak neznamenají, že se lhář vydává za někoho jiného.) Ti, kdo jsou přistiženi při nepokrytém lhaní, nejenže během interakce ztratí tvář, ale možná ji ztratí navždy, protože obecenstvo může dospět k závěru, že pokud jednotlivec dokáže takto lhát jednou, již nikdy mu nemohou plně důvěřovat. Avšak existuje množství „nevinných lží“, k nimž se uchylují lékaři, potenciální hosté a další, zřejmě proto, aby šetřili city svého obecenstva. Tyto druhy nepravd se nepokládají za tak strašné. (O lžích, které mají chránit jiné spíše než lháře samotného, budeme pojednávat ještě v dalších oddílech.) Navíc v každodenním životě je z hlediska účinkujícího většinou možné záměrně vzbudit téměř jakýkoli falešný dojem, aniž by se účinkující stavěl do neobhajitelné pozice někoho, kdo řekl nespornou lež. Komunikační techniky, jako jsou narážky, strategická nejednoznačnost či vynechání klíčových informací, umožňují oklamávajícímu jednotlivci těžít ze lži, aniž by prakticky vzato opravdu lhal. Hromadné sdělovací prostředky mají vlastní verzi těchto technik a dokazují, že například promyšlenými úhly záběrů a střihem dokáží změnit vlnnou odezvu na slavnou osobnost v divokou reakci.⁶⁵

Odstíny polopравd mezi lží a pravdou a obtíže, které toto kontinuum způsobuje, jsou oficiálně uznávány. Organizace, jako například správní rady realitních kanceláří, sestavují kodexy, jež výslovně určují, do jaké míry lze budít neurčitý dojem přeháněním

skutečnosti, jejím příliš skromným popisem, či vynecháváním některých faktů.⁶⁶ Britská státní služba zřejmě funguje na základě podobného ujednání:

„Pravidlo (které se týká ‚prohlášení, jež jsou určena veřejnosti nebo pravděpodobně na veřejnost proniknou‘) je jednoduché. Nesmí být řečeno nic, co by nebyla pravda; někdy je však stejně zbytečné jako nežádoucí říkat vše závažné a současné pravdivé, i když je to v zájmu veřejnosti; dané skutečnosti mohou být sdělovány v jakémkoli výhodném pořadí. Je úžasné, co v těchto mezích dokáže zručný stylist. Je možné cynicky, i když s určitou mírou pravdy poznamenat, že dokonalá odpověď na zahanbující otázku v dolní sněmovně parlamentu je stručná, zdánlivě otázku vyčerpávajícím způsobem zodpovídá, v případě zpochybnění je možné prokázat přesnost jejího každického slova, nedává možnost k položení žádných nepříjemných dodatečných dotazů a přitom neodhalí vůbec nic.“⁶⁷

Právo zasahuje do mnoha běžných společenských detailů zavedením jednoho detailu vlastního. Americké právo činí rozdíl mezi úmyslem, hrubou nedbalostí a přísnou odpovědností; zkreslování skutečnosti se pokládá za záměrný čin, který však může vzejít jak ze slov, tak z činů, z víceznačného prohlášení i zavádějící čistě pravdy, neodhalení skutečnosti či bránění jejímu odhalení.⁶⁸ Trestuhodné neodhalení skutečnosti se posuzuje různě v závislosti na oblasti života, v níž k němu dojde, přičemž existují jiné normy pro oblast reklamy a jiné pro profesionální poradce. Právo navíc stanoví následující:

„Vylíčení stavu věci učiněné v upřímné víře v jejich pravdivost může přesto být hrubou nedbalostí pro nedostatek pozornosti při zjišťování sdělovaných skutečností, při způsobu jejich sdělování či pro absenci dovedností a schopností vyžadovaných určitou profesí či podnikáním.“⁶⁹

... skutečnost, že obžalovaný nebyl na případu zainteresován, že měl ty nejlepší úmysly a že si myslel, že žalující straně prokazuje laskavost, ho ještě nezbujuje odpovědnosti, pokud se prokáže, že měl ve skutečnosti v úmyslu žalující stranu oklamat.⁷⁰

Když ponecháme stranou nepopíratelné vydávání se za jinou osobu a nepokryté lži a budeme se věnovat jiným druhům zkreslo-

vání skutečnosti, objevíme, že rozdíl činěný „selským rozumem“ mezi pravdivými a falešnými dojmy se stává ještě méně udržitelným. Činnost pokládaná v jednom desetiletí za šarlatánskou se v příští dekádě stává přijatelnou a legitimní profesí.⁷¹ A činnost, pokládaná naší společností za legitimní, je šarlatánstvím ve společnostech jiných.

Co je důležitější, zjišťujeme, že jen těžko nalezneme legitimní každodenní zaměstnání nebo vztah, jehož účastníci se nepodílejí na utajovaných praktikách, neslučitelných s dojmem, který účinkující v obecnstvu vyvolávají. Přestože konkrétní výkony i konkrétní role či úlohy mohou účinkujícího stavět do pozice, v níž nemá co skrývat, v určitém bodě celého trvání činnosti se vyskytne něco, k čemu nemůže přistupovat se vší otevřeností. Čím větší je počet diskutovaných otázek a čím větší je počet hereckých rolí spadajících do rámce naplňované role či vztahu, tím větší se zdá pravděpodobnost existence utajovaných problémů. Proto lze předpokládat, že i ve fungujícím manželství mohou partneři jeden před druhým utajovat skutečnosti týkající se financí, minulých milostných zkušeností, současného flirtování, „špatných“ či nákladných návyků, osobních aspirací a obav, toho, co provedly děti, skutečného názoru na příbuzné nebo společné známé atd.⁷² S takto strategicky vymezenými body diskrétnosti je možné ve vztahu udržovat žádaný status quo, aniž by bylo nutné strnule přenášet veškeré důsledky tohoto uspořádání do všech oblastí života.

Měli bychom zaznamenat snad nejdůležitější postřeh, totiž že falešný dojem udržovaný jednotlivcem v jedné oblasti jeho úloh může ohrozit celý jeho vztah nebo roli, jejíž je tato úloha součástí, protože diskreditující odhalení v jedné oblasti činnosti jednotlivce vrhne pochybnosti na mnoho dalších oblastí, v nichž třeba nemá vůbec co skrývat. Podobně, chce-li jednotlivec během svého výkonu zatajit byt jen jedinou věc a hrozí-li její odhalení pouze v jednom konkrétním bodě představení nebo slovního obratu, může nervozita účinkujícího přesto prostoupit celý výkon.

V předchozích oddílech této kapitoly jsme pojednávali o některých obecných charakteristikách představení: aktivita orientovaná na pracovní úkoly má tendenci měnit se v aktivitu orientovanou na komunikaci; fasáda, za níž je prezentována určitá úloha, bude

pravděpodobně vhodná i pro další, poněkud odlišné úlohy, a proto pravděpodobně nebude stoprocentně vhodná pro žádnou konkrétní úlohu; jednotlivci vynakládají dostatečnou sebekontrolu s cílem uchovat pracovní konsensus; zdůrazňováním určitých skutečností a utajováním jiných je posilován idealizovaný dojem; účinkující udržuje logickou souvislost výrazových prostředků a daleko víc, než má jeho obecnstvo vzhledem k proklamovanému účelu představení za opodstatněné, dbá na to, aby nedošlo k drobným nesouladům. Na všechny tyto obecné charakteristiky lze hledět jako na omezení interakce, jež se přenáší na jednotlivce a mění jeho činnosti v představení. Místo aby pouze vykonával svůj úkol a dával volný průchod svým pocitům, bude jednotlivec vyjadřovat, že úkol vykonává, a bude sdělovat své pocity v přijatelné formě. Obecně řečeno, prezentovaná činnost se do určité míry bude lišit od činnosti samotné, a nevyhnutelně ji proto bude zkreslovat. A protože se od jednotlivce požaduje, aby se při prezentaci své činnosti spoléhal na určité znaky, celkový dojem, který vzbudí, ať již je jakkoli věrný skutečnosti, bude záviset na všech narušeních, k nimž dojde a jimiž jsou dojmy ovlivněny.

Daří se nám udržet logickou představu, že zdání, které se jednotlivec snaží vzbudit, může být zdiskreditováno skutečností, která je s ním v rozporu. Naproti se tomu se často nedá tvrdit, že by skutečnosti odporující kýženému dojmu byly opravdovější realitou, než je ta, kterou popírají. Cynický názor na každodenní výkony může být stejně jednostranný jako názor účinkujícího. V případě mnoha sociologických otázek možná ani není nutné rozhodnout, co je skutečnější, zda ten dojem, který se účinkující snaží vzbudit, anebo ten, který si účinkující vyvolat nepřeje. Alespoň pro tuto práci je klíčovou pouze ta sociologická úvaha, že dojmy vzbuzované při každodenních výkonech jsou narušovány. Budeme chtít vědět, jaký druh zdání skutečnosti může otrástit předkládaným dojmem skutečnosti, „Co je pravou skutečností?“ můžeme ponechat badatelům v jiných oborech. Budeme se ptát: „Jakými způsoby je možné zdiskreditovat daný dojem?“, což není totéž jako otázka „V jakých ohledech může být daný dojem falešný?“

Vracíme se tedy zpět k představě, že zatímco výkon podvodní-

ků a lhářů je zcela flagrantně falešný a v tomto ohledu se liší od obvyklých výkonů, obojí druh výkonů si je podobný v péči, jakou jejich účinkující musí vynaložit na udržení dojmu, který chtějí vzbudit. Proto například víme, že oficiální kodex chování britských státních úředníků⁷³ a amerických baseballových rozhodčích⁷⁴ je zavazuje nejen k tomu, aby se zdrželi uzavírání jakýchkoli nepatřičných „transakcí“, ale také aby se zdrželi i těch nejnevinnějších činů, které by snad mohly budít (mylné) zdání, že k nějaké tajné úmluvě došlo. Ať již upřímný účinkující hodlá sdělovat pravdu, nebo neupřímný účinkující lež, oba si musí dát pozor, aby svůj výkon oživil vhodnými výrazy, vyloučili z něj výrazy, které by mohly předkládaný dojem zdiskreditovat, a dát si pozor, aby si obecnost z jejich výkonu nevyvodilo nezamýšlené závěry.⁷⁵ Díky těmto sdíleným dramatickým možnostem se nám vyplatí studovat výkony, které se přetvařují, abychom se poučili o těch, které jsou upřímné.⁷⁶

Mystifikace

Již jsem se zmínil o způsobech, jimiž jednotlivec určité záležitosti ve svém vystoupení zdůrazňuje a jiné skrývá. Budeme-li pokládat vnímání za určitou formu kontaktu a sdílení, pak kontrola vnímaného je současně kontrolou kontaktu a ohraničení a regulace předváděného je ohraničením a regulací tohoto kontaktu. Je zde souvislost mezi informačními a rituálními vztahy. Nedostatečná regulace informací určených obecnstvu představuje možné narušení zamýšleného výkladu situace, nedostatečná regulace kontaktu představuje možné rituální poskvrnění účinkujícího.

Je obecně přijímanou myšlenkou, že omezení kontaktu, udržování společenského odstupu, poskytuje způsob, jakým je možné v obecnstvu vzbudit a udržet respekt – způsob, jak řekl Kenneth Burke, jímž je možné obecnstvo udržovat ve vztahu k účinkujícímu ve stavu mystifikace. Jako příklad nechť nám poslouží Cooleyho závěry:

„Do jaké míry člověk může klamat ostatní falešnou představou sebe sama, záleží na mnoha různých okolnostech. Jak jsme již po-

dotkli, člověk sám může být pouhou hříčkou okolností a nemusí mít vůbec žádný konkrétní vztah k představě, již budí a která může být nezávislým produktem obrazotvornosti. To se ovšem stává jen zřídka, kromě těch případů, kde neexistuje žádný bezprostřední kontakt mezi vůdcem a jeho stoupenci, a částečně to vysvětluje, proč moc, zejména zakrývá-li vnitřní osobní slabosti, má vždy tendenci halit se do formalit a uměle vytvářených záhad, jejichž úkolem je zabránit familiárnímu kontaktu a tak dát obrazotvornosti příležitost k idealizaci... Disciplína v armádě či námořnictvu například velmi jasně rozeznává nezbytnost těch formalit, které oddělují vyšší hodnosti od nižších a pomáhají tak prosazovat nezpochybnovanou nadřazenost těch vyšších. Stejným způsobem, jak poznamenává profesor Ross ve své práci „O ovládnání společnosti“, užívají světaznalci muži vybraných mravů jako prostředku k zastření své pravé podstaty, a toto utajování slouží mezi jiným k uchování jakési jejich nadřazenosti nad méně kultivovanými osobami.“⁷⁷

Ponsonby, který radí norskému králi, zastává stejnou teorii:

„Jednou večer se mi král Haakon svěřoval s tím, jaké potíže mu působí republikánské sklony opozice a jak opatrný v důsledku toho musí být ve všem, co udělá nebo řekne. Řekl mi, že se proto rozhodl vycházet co nejčastěji mezi obyčejné lidi. Myslel si, že by si mohl u nich získat větší oblibu, kdyby společně s královnou Maud místo automobilem cestoval tramvají.

Otevřeně jsem mu pověděl, že bych to pokládal za hrubou chybu, protože familiárnost s sebou přináší pohrdání. Jako námořní důstojník jistě ví, že kapitán lodě nikdy nestoluje s ostatními důstojníky, ale udržuje si od nich hrdý odstup. To má samozřejmě zabránit jakýmkoli důvěrnostem. Řekl jsem králi Haakonovi, že musí vystoupit na piedestal a zůstat tam. Aby neutrpěl úhonu, může z něj sestoupit jen příležitostně. Lidé nechťejí krále, s nímž by se mohli bratříčkovat, ale někoho záhadného jako delfská věštitelna. Monarchie je totiž výplodem mysli každého jednotlivce. Každý rád uvažuje o tom, co by dělal, kdyby byl králem. Lidé panovníkovi přiřítají všechny myslitelné ctnosti a nadání. Proto by museli být zákonitě zklamáni, kdyby ho viděli na ulici jako obyčejného člověka.“⁷⁸

Logický extrém implikovaný takovouto teorií, ať již je ve skutečnosti správná, nebo chybná, by byl úplně **zahránit** obecenstvu v pozorování účinkujícího. V dobách, kdy **účinkující** tvrdil, že má nadpozemské vlastnosti a moc, byl **tento** logický závěr i uskutečňován.

Je samozřejmé, že v záležitosti udržování **společenského** odstupu bude obecenstvo samo často spolupracovat, **tím** že bude reagovat uctivě a s respektem vůči posvátné **bezúhonnosti** přisuzované účinkujícímu. Jak poznamenal Simmel:

„Řídit se druhým z těchto rozhodnutí **odpovídá** pocitu (který rovněž funguje i jinde), že každá lidská bytost **se** nachází ve středu ideální koule. I když se v různých směrech **liši** velikosti a liší se podle osoby, s níž člověk udržuje vztahy, **tato koule** nemůže být narušena, aniž by se tím nezničila hodnota **charakteru** v ní **uzavřeného** jednotlivce. Takovou kouli kolem **každého** člověka vytváří jeho „čest“. Jazyk velmi výstižně označuje **urážku** něčí cti slovy „zašel příliš daleko“; poloměr koule vyznačuje **pomyslnou** vzdálenost, jejíž překročení jinou osobou **uráží čest** osoby uvnitř této koule.“⁷⁹

Durkheim podobně poznamenal:

„Lidský charakter je posvátná věc; člověk **jej** neporušuje ani nepřekračuje jeho hranice, přičemž současně **nejvyšší** blaho vzniká při společném sdílení.“⁸⁰

Je třeba zcela jasně říci, že v rozporu s tím, **co** vyplývá z Cooleyho postřehů, obecenstvo cítí úctu a odstup **k** účinkujícím podobného či nižšího postavení stejně jako **k** účinkujícím v postavení nadřazeném.

Ať již mají tyto zábrany pro obecenstvo **jakoukoli** funkci, účinkujícímu dávají určitý prostor pro to, aby **vytvářel** dojem dle vlastního výběru, a pro jeho vlastní dobro nebo i pro dobro obecenstva mu umožňují fungovat. Jsou mu ochranou nebo hrozbou, jež by detailní inspekce zničila.

Rád bych zde na závěr dodal, že záležitosti, jež obecenstvo pro svou úctu vůči účinkujícímu ponechává stranou, jsou **většinou** záležitostmi, které by účinkujícího v případě odhalení **přivedly** do zahanbující situace. Jak poznamenal Riezler, máme zde **základní** společenskou minci, s úctou na jedné a hanbou na druhé straně.⁸¹

Obecenstvo za představením tuší tajemnou moc a záhadu, kdežto účinkující si je vědom, že jeho tajemství jsou banální. Nespočetné lidové příhody a zasvěcovací obřady svědčí o tom, že skutečným tajemstvím je často to, že žádná záhada neexistuje; problémem je, jak to utajit před obecenstvem.

Skutečnost a lest

V naší vlastní angloamerické kultuře existují podle všeho dva obecně přijímané modely, na jejichž základě formulujeme vlastní pojetí chování: jsou to skutečné, vážně míněné či upřímné výkony a na druhé straně výkony falešné, které nám předvádějí dokonalí výrobci iluzí a které buď nemáme brát vážně, jako v případě herců, nebo naopak máme, jsou-li jejich původcem podvodníci. Skutečné výkony vnímáme jako něco, co vůbec nebylo sestaveno za určitým účelem, co je nezáměrným produktem nevědomé reakce jednotlivce na skutečnosti vyplývající ze situace, v níž se ocitl. A zosnované výkony vnímáme jako něco pracně splepeného, faleš na faleš, protože skutečnost, na niž by jednotlivé součásti takového chování mohly reagovat, prostě neexistuje. Nyní bude nutné ukázat, že toto dvojí pojetí zřejmě funguje jako ideologie upřímných účinkujících, protože dodává sílu jejich vystoupení, ale jako analýza je nevyhovující.

Řekněme na začátek, že existuje mnoho jednotlivců, kteří opravdově věří, že výklad situace, tak jak jej obvykle prezentují, je skutečně realitou. Nehodlám se zde zabývat jejich poměrným zastoupením v obyvatelstvu, ale spíše strukturálním vztahem jejich upřímnosti vůči vlastním výkonům. Má-li se představení vydařit, většina jeho svědků musí být přesvědčena, že je účinkující provádí se vsí upřímností. To je tedy strukturálním místem upřímnosti v dramatu událostí. Účinkující mohou být upřímní – nebo upřímně věřit ve vlastní upřímnost –, ale tento druh kladného vztahu vůči vlastní roli ještě není nezbytný pro přesvědčivost představení. Neexistuje příliš francouzských kuchařů, kteří jsou ve skutečnosti ruskými špióny, a snad ani není tolik žen, jež hrají roli manželky před jedním a roli milenky před jiným mužem; ta-

kové dvojrole se však vyskytují a molťou se hrát úspěšně a dlouho. To naznačuje, že i když jsou lidé obvykle skutečně tím, kým se zdají, toto zdání mohlo být přesto zmanipulované. Mezi zdáním a realitou tu pak nastane vyvážený vztah, nikoli vztah skutečný nebo logický. Navíc, vzhledem k neočekávaným hrozbám, které ohrožují představení, a vzhledem k potřebě (o níž ještě pohovoříme) udržovat solidaritu se spoluúčinkujícími a určitý odstup od svědků, zjistíme, že strnulá neschopnost odpoútat se od vlastního vnitřního pohledu na skutečnost může někdy výkon jednotlivce ohrozit. Některé výkony jsou předvedeny úspěšně a zcela nepřímě, jiné se vši otevřeností; pro představení obecně není nutný ani jeden z těchto extrémů a ani jeden není vhodný z dramaturgického hlediska.

Z toho, co jsme uvedli, vyplývá, že upřímný, otevřený, vážně míněný výkon je na skutečný svět napojen daleko méně, než bychom předpokládali. A tento závěr ještě posílí, když se znovu podíváme na odstup kladený obvykle mezi značně upřímné výkony a výkony značně vykonstruované. V této souvislosti nám jako příklad poslouží pozoruhodný fenomén divadelního herectví. Stát se dobrým hercem vyžaduje veliké schopnosti, dlouhé školení a psychické předpoklady. Tato skutečnost by ale neměla odpoutat naši pozornost od skutečnosti jiné, totiž že téměř kdokoli se může naučit text role natolik dobře, aby v příznivě nakloněném publiku vzbudil tím, co před ním vytváří, určitý pocit reality. A to je zřejmě možné proto, že obyčejný společenský kontakt je konstruován stejně jako kontakt scénický, že jde o výměnu dramaticky nafouknutých akcí, reakcí a závěrečných replik. Texty rolí mohou ožít i v rukou nezkušených herců, protože život sám je dramaticky hranou záležitostí. Celý svět samozřejmě není jeviště, ale není jednoduché konkretizovat klíčové ohledy, v nichž jevištěm není.

Nedávný rozvoj užívání „psychodramatu“ jako terapeutické techniky dokládá další věc. Při těchto inscenacích řízených psychiatrem pacienti nejenže dosti účinně hrají určité role, ale neuvíjí přitom ani žádný text. Jejich vlastní minulost je jim dostupná ve formě, která jim dovoluje zinscenovat její rekapitulaci. Úloha jednou odehraná se vši upřímností a opravdovostí zřejmě umožňuje účinkujícímu odehrát ji později znovu. Navíc úlohy ostatních

významných účastníků minulé interakce se zdají být volné, takže se může převtělovat z osoby, jíž byl, v osoby jiné, které s ním byly v kontaktu. Tato možnost přeskakovat v případě nutnosti z role do role se dá předvídat; zjevně to může dělat každý. Protože když se v reálném životě učíme naplňovat svou úlohu, řídíme vlastní produkci nepřilíživým vědomým udržováním počáteční obeznámenosti s úlohami těch, na které se budeme obracet. A když nabudeme schopnosti řádně řídit svou skutečnou roli, můžeme to dělat částečně díky „předběžné socializaci“⁸², protože jsme již obeznámeni se skutečností, která se pro nás skutečností právě stává.

Když se jednotlivce ve společnosti dostane do nového postavení a má hrát novou roli, pravděpodobně mu nikdo nebude podrobně říkat, jak se má chovat, a ani skutečnosti vyplývající z jeho nové situace jej nebudou zpočátku nutit, aby určil svůj postoj bez toho, že by o tom jednotlivce sám přemýšlel. Je obvyklé, že se mu dostane jenom pár základních náznaků, rad a režijních poznámek a bude se očekávat, že již má ve svém repertoáru velké množství jednotlivých částí představení, které budou potřeba v novém prostředí. Jednotlivec už má patrně dobrou představu o tom, jak vypadají projevy skromnosti, podřízené úcty nebo spravedlivého rozhořčení, a může se je v případě potřeby pokusit zahrát. Dokonce může být schopen hrát roli hypnotického média⁸³ nebo spáchat „nutkavý“ zločin⁸⁴ na základě modelů pro tyto činnosti, s nimiž se v minulosti seznámil.

Divadelní herecký výkon nebo zinscenovaný podvod vyžadují podrobný scénář mluveného obsahu úlohy; ale valná část dojmu, který si obecnost udělá, je často určena pouhými scénickými poznámkami. Očekává se, že tvůrce iluzí bude již vědět hodně o tom, jak přizpůsobovat hlas, výraz tváře a držení těla, i když on sám – podobně jako osoba, která ho režíruje – bude jenom těžko podrobně slovně vyjadřovat tento druh vědomostí. A tím se dostáváme k situaci přímo uvažujícího obyčejného člověka. Socializace možná ani tak nepředstavuje učení se mnoha konkrétním detailům jediné konkrétní role – často na to není dost času ani energie. Jak se zdá, vyžaduje se, aby si jednotlivce osvojil dostatečný počet výrazových kousků, aby byl schopen „zaplnit“ a do větší či menší míry zvládnout jakoukoli roli, která mu pravděpodobně při-

padne. Legitimní představení každodenního života nejsou „hraná“ nebo „předstíraná“ v tom smyslu, že účinkující předem ví, co udělá, a dělá to čisté kvůli účinku, který to pravděpodobně bude mít. Dojem, který z toho má obecenstvo, pro něj bude mimořádně „nedostupný“. Ale stejně jako je tomu v případě méně legitimních účinkujících, neschopnost obyčejného jednotlivce předem formulovat pohyby svých očí a těla ještě neznamená, že se těmito prostředky nebude vyjadřovat způsobem, který je dramatinizovaný a předem připravený v jeho repertoáru činnosti. Stručně řečeno, a předem připravený v jeho repertoáru činnosti. Stručně řečeno, jsme lepšími herci, než bychom si mysleli.

Když sledujeme v televizní soutěži zápasníka, který do svého soupeře třepe, faultuje ho a vrčí na něj, pohořově rozeznáme, že navzdory všemu pokroku zápasník vědomě pouze hraje „tvrdého chlapa“ a v dalším zápase mu může být přidělena jiná role, třeba role čisté hracího sportovce, kterou bude předvádět se stejným zápalem a stejně přesvědčivě. Už jsme ale méně ochotní vidět, že zatímco počet a charakter pádů může být předem dohodnutý, podrobnosti výrazů a pohybů nemají původ ve scénáři, ale ve zvládnutí jistého stylu, který se chvílemi projevuje bez předchozího promýšlení.

Při četbě o lidech v karibské oblasti, kteří se stanou „koněm“, když je posedne duch voodoo⁸⁶, je zajímavé dozvědět se, že pokud osoba bude schopna přesně vypoobnit boha, který do ní sedlá, díky vědomostem a vzpomínkám shromážděným v životě, díky vědomostem a vzpomínkám kongregací tohoto kultu⁸⁷; že posedlá votě stráveném náboženstvím kongregací tohoto kultu; že posedlá osoba má zrovna ten nejvhodnější společenský vztah k těm, kdo přihlížejí; že posedlost nastane v ten pravý okamžik rituální slavnosti a posedlá osoba bude vykonávat své povinnosti spojené s tímto rituálem do míry, že se bude podílet na jakési scéně s osobami současně s jinými duchy. Přitom je ale důležité si uvědomit, že takovéto kontextové uspořádání rolí koně umožňuje účastníkům kultu věřit, že posedlost je skutečná věc a že osoby jsou náhodně posedlé bohy, které si nemohou vybírat.

A když pozorujeme jak americká dívka ze středních vrstev hraje před svým přítelem hloupou, jsme připraveni poukázat na prvky záludnosti a úskoku v jejím chování. Avšak stejně jako ona a její přítel, i my akceptujeme jako nepředstíranou skutečnost, že

tato účinkující je americká dívka ze střední vrstvy. Zcela jistě tu ale zanedbáváme větší část jejího výkonu. Běžně se říká, že různé společenské skupiny různými způsoby vyjadřují takové znaky, jako věk, pohlaví, území a třídní status, a že v každém případě jsou tyto holé znaky rozvinuty prostřednictvím vyhraněného a složitěho kulturního uspořádání řádných způsobů chování. Být daným druhem člověka tedy neznamená pouze být vlastníkem příslušných znaků, ale také udržovat normy chování a vzhledu, které s ním vaše vlastní společenská skupina spojuje. Bezstarostná nenucenost, s níž účinkující neustále naplňují tyto „normy-zachovávající“ úlohy, nevyvrací, že k představení došlo, pouze popírá, že by si toho účinkující byli vědomi.

Stav, situace a společenské postavení nejsou materiálními statky, aby byly vlastněny a vystavovány; jsou to vzorce vhodného chování, důsledného, vybroušeného a jasně artikulovaného. Ať již jsou předváděny s lehkostí, nebo neobratně, vědomě, či nikoli, lstivě, či v dobré víře, jde v každém případě o něco, co je třeba uskutečnit. Vhodný příklad nám poskytuje Sartre:

„Zamysleme se nad tímto číšníkem v kavárně. Má rychlé a ochotné pohyby, snad až příliš přesné, snad až příliš svižné. K zákazníkům přistupuje snad až příliš rychle. Nakloní se k nim snad až příliš nedočkavě; jeho hlas i oči vyjadřují snad až příliš starostlivý zájem o zákaznickou objednávku. Konečně se vrátí a chůzí se snaží napodobovat neohebnou strnulost jakéhosi robota, zatímco podnos nese s lehkomyšlností chodce na visutém laně a drží ho ve vratké a věčně narušované rovnováze, kterou neustále obnovuje drobnými pohyby ruky a zápěstí. Veškeré jeho chování nám připomíná hru. Věnuje se spoutávání svých pohybů, jako kdyby byly součástí mechanismu a jeden ovládal druhý, jeho gesta a dokonce i jeho hlas se zdají být mechanické, přisuzuje si rychlost a nelítostnou svižnost věcí. Hraje si a baví se tím. Na co si ale hraje? Nemusíme ho sledovat dlouho, abychom na to přišli: hraje si na to, že je číšníkem v kavárně. Na tom by nás nemělo nic překvapit. Tato hra je jakýmsi plánováním a zkoumáním. Dítě si hraje s vlastním tělem, aby ho probádalo, zjistilo, co kde je; číšník v kavárně si hraje se svým pracovním stavem, aby ho realizoval. Tato povinnost se nijak neliší od povinnosti všech jiných maloob-

chodníků a podnikatelů. Jejich stav je zcela obřadný. Veřejnost od nich vyžaduje, aby své postavení realizovali jako obřad; máme taneční vystoupení hokynáře, majitele aukční síně, krejčího, kteří se jimi snaží přesvědčit svou klientelu, že nejsou ničím jiným než hokynáři, krejčími či majiteli aukční síně. Zasněný hokynář je urážkou kupujícího, protože takový hokynář už není výhradně hokynářem. Společnost vyžaduje, aby se omezil na svoji funkci hokynáře, stejně jako se voják v pozoru mění ve věc s přímým pohledem, kterým nic nevidí, kterým už nic vidět nemá, protože je to nařízení a ne momentální zájem, co rozhoduje o bodu, na nějž musí zaměřit oči (zrak, zaměřit na deset kroků dopředu).

Skutečně existuje mnoho předběžných opatření, která člověka vězní v tom, kým je, jako kdybychom žili v trvalém strachu, že by mohl uniknout, že by se mohl utrhout a najednou se vzepřít svému stavu.⁴⁸⁸

POZNÁMKY

- 1 Skutečným zločinem podvodníka snad ani není to, že bere lidem peníze, ale to, že nás všechny okrádá o přesvědčení, že způsoby chování a vzhled středních tříd dokáží uhrát pouze lidé patřící ke střední třídě. Odborník zbavený iluzí může být až cynicky nepřátelský ke služebnímu vztahu, jaký od něj očekávají jeho zákazníci; podvodník je v takovém postavení, že může v takovémto opovržení chovat celý „legitimní“ svět.
- 2 Viz Taxel, „Authority Structure in a Mental Hospital Ward“, str. 4. Harry Stack Sullivan soudí, že takt účinkujících hospitalizovaných na psychiatrických odděleních může fungovat i opačným směrem a přivádět je do postavení, které je přímo zavazuje k duševnímu zdraví. Blíží v jeho článku „Socio-Psychiatric Research“ v *American Journal of Psychiatry*, X, str. 987–8: „Studium „společenských uzdravení“ v jednom z našich velkých psychiatrických ústavů mě před řadou let naučilo, že pacienti jsou často propuštěni z ošetřování, protože se naučili neukazovat své symptomy před přítomnými osobami; jinými slovy, integrovali se natolik do svého osobního prostředí, že si uvědomili předsudky chované

vůči jejich halucinacím. Téměř jako by zmoudřeli natolik, že dokázali tolerovat duševní slabost, která je ze všech stran obklopovala, a konečně objevili, že to není zášť vůči nim, ale pouhá zanedbnost. Mohli pak získat určité uspokojení z kontaktu s ostatními a přitom se oprostít od části svého neodolatelného nutkání psychotickými prostředky.“

- 3 Robert Ezra Park, *Race and Culture* (Glencoe, Illinois: The Free Press, 1950), str. 249.
- 4 tamtéž, str. 250.
- 5 Studie o Shetlandském ostrově.
- 6 H. S. Becker a Blanche Greerová, „The Fate of Idealism in Medical School“, *American Sociological Review*, 23, str. 50–56.
- 7 A. L. Kroeber, *The Nature of Culture* (Chicago: University of Chicago Press, 1952), str. 311.
- 8 H. E. Dale, *The Higher Civil Service of Great Britain* (Oxford: Oxford University Press, 1941), str. 50.
- 9 David Solomon, „Career Contingencies of Chicago Physicians“ (nepublikovaná doktorská dizertační práce, katedra sociologie, University of Chicago, 1952), str. 74.
- 10 J. Macgowan, *Sidelights on Chinese Life* (Philadelphia: Lippincott, 1908), str. 187
- 11 porovnej poznámky Kennetha Burkeho o „poměru scéna-výstup-herce“, *A Grammar of Motives* (New York: Prentice-Hall, 1945), str. 6–9.
- 12 E. J. Kahn, Jr, „Closings and Openings“, *New Yorker*, 13. a 20. února 1954.
- 13 Viz Mervyn Jones, „White as a Sweep“, *New Statesman and Nation*, 6. prosince 1952.
- 14 A. R. Radcliffe-Brown, „The Social Organisation of Australian Tribes“, *Oceania*, I, str. 440.
- 15 Viz důkladné pojednání o tomto problému od Dana C. Lortieho, „Doctors without Patients: The Anesthesiologist, a New Medical Speciality“ (nepublikovaná diplomová práce, katedra sociologie, University of Chicago, 1950.) Rovněž viz třídílný Profil Dr. Rovenstinea „Anesthesiologist“ od Marka Murphyho, *New Yorker*, 25. října a 1. a 8. listopadu 1947.
- 16 V některých nemocnicích student interní medicíny a medicíny vůbec vykonává úkoly, které jsou pod úroveň lékaře a přesahují úroveň ses-